

İKTİSAT: KURAM, İDEOLOJİ, POLİTİKA

Bu Sayıda

Praksis dergisinin elinizdeki 54. sayısı hayatın her alanına etki eden iktisadın, kuramsal, ideolojik ve politik boyutlarıyla eleştirisine ayrıldı. Bu kapsamlı sayıda, biri dosya dışı davetli yazı olmak üzere on adet özgün araştırma makalesine ve birisi üç farklı kitap üzerine kapsamlı bir tartışmayı içeren toplam dört kitap incelemesine yer veriyoruz.

Bir “dogma” olarak modern burjuva makro-iktisadının Marksist bir eleştirisi, Veblen ve Foucault’nun izinden giderek neoklasik iktisat ve neoliberal iktidarın eleştirel analizi ve “Yeni Kurumsalcı” iktisat tarihçiliğinin güncel bir eleştirisi dosyada değinilen önemli konu başlıklarından. “Finansal birikim”, ekolojik kriz gölgesinde “yeşil büyüme” ve “küçülme” tartışmaları ile neoliberal kalkınma ideolojisinin “depolitizasyon” kavramı üzerinden incelenmesi ise yazarların odaklandığı diğer önemli temaları oluşturuyor. Dosyadaki diğer yazılarda, iktisat (economics) kavramının tarihsel serüveni, Marx ve Aristoteles’e referansla “mücadele değerinin doğası” ve “etik-politik ekonomi” gibi kuramsal/ontolojik meseleler ön plana çıkıyor.

Dosyanın ilk yazısında Serdal Bahçe, modern burjuva iktisadının bir takım “boş temenniler” ve “kifayetsiz tespitler” ile aşmaya çalıştığı “beka sorununa” odaklanıyor. Bahçe’ye göre geçirdiği evrimin sonucunda elindeki “son bilimsel kırıntıları” da kaybeden modern burjuva iktisadı, özel mülkiyet, *kapitalist meta üretimi* ve *kapitalist piyasa* gibi üç temel esasın asla sorgulanmadığı bir “dogma” haline gelmiştir ve bu haliyle “çözümün değil sorunun bir parçasıdır” Bahçe, bu iddiayı Rogoff, Phelps, Roubini, Acemoğlu, Stiglitz vb. politik makro-iktisat ikonlarının “bayağı” ve “özürücü” analizlerini detaylı bir şekilde gözler önüne sererek genelleştiriyor. Dünden bugüne pek çok Marksist iktisatçı tarafından da paylaşılan bu iddia, çalışmada yakın tarihe ve güncel dair üç kritik bağlamda temellendiriliyor. Bahçe, modern burjuva iktisadının 2007/2008 krizine, bu krizden sonra ortaya çıkan durgunluğa ve içinden geçtiğimiz şu günlerde COVID-19 pandemisine yönelik verdiği tepkilere odaklanıyor. Yazara göre, Corona krizi sadece kapitalizmin ne kadar sorunlu bir sistem olduğunu değil, modern burjuva iktisadının sefaletini de gözler önüne seriyor.

Alp Yücel Kaya ve Ali Onur Peker’in birlikte kaleme aldıkları çalışmaları ise özellikle 1990’lı yıllardan bu yana Douglass North, Daron Acemoğlu ve James Robinson gibi isimlerin katkılarıyla bir hayli prestij kazanan Yeni Kurumsalcı İktisadın (YKİ) siyasal iktisat anlayışını ve bu temelde geliştirilen iktisat tarihi yaklaşımını, “Marx’ın klasik siyasal iktisat eleştirisi bağlamında” eleştirmeyi amaçlamaktadır. Yazarlara göre, Marx’ın burjuva iktisatçılara atfettiği “doğal” ve “yapay” kurumlar ayırımından hareketle, YKİ “zenginlik ve büyümenin tarihini iktisadi olmayan dünyanın belirleyiciliğine” dayandırmakta, bu nedenle de üretim ilişkilerinin içerdiği

mülkiyet ve sömürü ilişkileri analiz çerçevesinin merkezinde yer alamamaktadır. Yukarıda isimleri belirtilen YKİ'nin önde gelen temsilcilerinin çalışmalarının yanı sıra, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye iktisat tarihini kurumsalcı bir "siyasal iktisat" perspektifinden analiz eden Şevket Pamuk'un son çalışmaları da yöntemsel açıdan eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Tarihsel gelişme süreçlerinin eleştirel siyasal iktisat geleneği içinde incelenmesinin önemini vurgulamasının yanı sıra, Kaya ve Peker'in çalışması, neoliberal politikaların yarattığı tahribata karşı iktisat ve siyaset çevrelerinde son yıllarda popülerleşen, kurumların niteliğine dayalı çözüm arayışlarının sınırlarını görmek için de önemli bir katkı niteliği taşıyor.

Tansel Güçlü, dosyanın üçüncü yazısında, 2008 krizinden bu yana daha fazla tartışılmaya başlanan "finansallaşma" veya "finansal birikim" olgusunu mercek altına alıyor. Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran dev şirket formundan günümüzde "türev" formunun merkeziliğine doğru derin bir dönüşüm yaşandığı tespitini yapan bu çalışma, "menkul kıymetleştirme" ve "maddi olmayan sermaye"nin dinamiklerini inceliyor. Bu ilginç inceleme, temel savlarını bu alana dair önemli katkılar yapan Jefferis, Bryan ve Rafferty gibi isimlerle diyalog içerisinde geliştiriyor. Güçlü'ye göre, finansın karmaşık dünyasına odaklanan bu inceleme, birikimin güncel işleyiş ve sınırlarının doğru şekilde çözümlenmesi ve güncel politik mücadelenin unsurlarının keşfedilmesi için de büyük önem taşıyor.

Dosyamıza B. Güney Işıkar'a'nın katkısı, gezegenin karşı karşıya bulunduğu ekolojik yıkım tehlikesine karşı solda gelişen "yeşil büyüme" ve "küçülme" yaklaşımlarını ele alıyor. Işıkar'a'ya göre bu yaklaşımlar kendi aralarında çatışıyor görünseler de özünde kapitalist üretim tarzının dönüştürülmesini amaçlayan radikal bir bakış açısından yoksunlar. Dolayısıyla yazara göre, ekolojik yıkımı önlemek için, tartışmayı yeşil büyüme ya da küçülme seçeneklerine hapsedmek yerine, toplumsal üretimin planlı bir şekilde gerçekleşeceği anti kapitalist strateji arayışlarını gündeme getirmek gerekiyor.

Ceyhan Gürkan'ın yazısı ise Veblen'in kurumsalcı ve evrimselci iktisadı ile Foucault'un iktidar ve yönetsellik çözümlemesini bir arada ele alarak, neoklasik iktisadın ve bir iktidar-bilgi kompleksi olarak neoliberalizmin eleştirisini yapmayı amaçlıyor. Gürkan, bu iki önemli ismin insan eylemi ve toplumsal ilişkileri sorunsallaştıran araştırma gündemlerinin, neoklasik iktisadın eleştirisi için "ortak bir yöntemsel perspektif geliştirmek" açısından yararlı olabileceğini ileri sürüyor. Çalışma, Veblen'in, Bentham'dan bu yana "iktisadı evrimsel bir bilim olmaktan uzaklaştırmak" bağlamındaki bir süreklilik hali olarak tanımladığı neoklasik iktisat yorumunu ön plana çıkartıyor. Foucault'un iktisadi düşünce tarihine yönelen ve "neoliberal iktidarın iktisat aracılığıyla nasıl yönettiğini" vurgulayan "yenilikçi" analizinin incelenmesi de Gürkan'ın çalışmasının önemli bir boyutunu oluşturuyor. Bu ortak yöntemsel perspektif, Gürkan'a göre, Foucault'da "yönetselliğin temel doğrulama alanı" olarak karşımıza çıkan *piyasa* yerine, Veblen'in "yağmacı kültürün kurumu olan özel mülkiyetin bir biçimi" olarak gördüğü *sermayeyi* analize dâhil etmekte ve böylelikle "sadece piyasanın değil, onu da kapsayacak şekilde sermayenin yönetselliğini de" kavranır kılmaktadır.

Arda Bilgen'in yazısı ise "siyaset sonrası bir durum" veya "politika üretme sürecini siyasetten arındırmak" amaçlı bir yönetim stratejisi olarak tanımlanan depolitizasyon kavramının eleştirel bir değerlendirmesini yapıyor. Çalışma, depolitizasyonun neoliberalizmin tüm çelişkilerine rağmen varlığını sürdürmesinde oynadığı rolü, dünyada ve Türkiye'deki kalkınma pratikleri üzerinden göstermeyi amaçlıyor.

Vedat Ulvi Aslan'ın çalışması, Marx'ın değer biçimi çözümlemesinden hareketle iktisadi kategorilerin dayandığı toplumsal ilişkiler açığa çıkarılmadığı takdirde, yani görüngüler ile onları ortaya çıkaran ilişkiler arasındaki bağ kurul(a)madığında, iktisadi kategorilerin fetişleştirildiğini hatırlatıyor. Aslan'a göre tam da bu nedenle iktisat disiplininin eleştirisi onu mümkün kılan toplumsal ilişkilerin eleştirisi olmak zorunda.

Koray R. Yılmaz ise yazısında tarihdışı bir iktisat anlayışından hareketle kapitalizmin gerçek toplumsal ilişkilerini doğallaştırarak görünmez kılan yerleşik akademik iktisadı Marx'ın eleştirel yöntemini izleyerek sorguluyor. Bu kavramsal ve kuramsal soruşturmanın amacı tıpkı Marx'ın zamanında çağdaşı burjuva iktisatçıları eleştirirken yaptığı gibi, iktisadın ortaya koyduklarının "ölümsüz doğa yasaları olmadığını" gösterebilmek. Bu amaçla çalışma, Antik Yunan'dan günümüze uzanan bir çerçevede, toplumsal değişimle iktisadi bilginin evrimi arasındaki koşutluğu vurguluyor ve bunu yaparken "economics" kavramının tarihini çözümlemenin merkezine yerleştiriyor. Yazar oldukça kapsamlı incelemesinde günümüzde iktisat eğitimine hakim olan neoklasik iktisadın evrimine de ayrıntılı bir şekilde ışık tutuyor.

Engin Delice'nin yazısı iki önemli soruya yanıt üretmeye çalışıyor. Bu çerçevede ilk olarak "Aristoteles'in ekonomi ve politika konularını ilişkilendirmesi, modern anlamdaki "politik ekonomi bilimi" kapsamında düşünülebilir mi?" gibi bir sorudan hareket ediyor. Yazar, her ne kadar antik Yunan düşüncesinde "politik ekonomi" gibi bir kavramın herhangi karşılığı bulunmasa da, Rousseau, Smith, Hegel ve Marx gibi isimlerin yazdıklarından hareketle, Aristoteles'in *khrematistikē* ifadesini tam da bu bağlamda kullandığını öne sürüyor. Delice'ye göre " 'gereksinim'in, 'servet'in ve 'kaynakların yönetimi'" ifadesinin bir özeti anlamındaki politik ekonomi, Aristoteles'in ekonomi teorisinin tam da merkezinde yer alıyor. Delice, ikinci olarak bizlere, "Pratik bilim grubunda olan ekonomi, etik ve politik uygulamalardan muaf mıdır?" diye soruyor. Bu bağlamda, ekonomi düşüncesinin de tıpkı politika gibi etik teori tarafından sınırlandırılmakta olduğundan hareketle, *etik-politik ekonomi* ifadesinin Aristoteles'in teorisini daha doğru betimlediğini iddia ediyor. Delice, bu iki önemli soru üzerinden sürdürdüğü tartışmanın, Aristoteles'in yaklaşımının tarihsel materyalist teorisinin *tarih ontolojisi* olarak sistemleştirilebilmesi yönünde tarihsel bir dayanak sağladığını iddia ediyor.

2020 yılı tarihsel maddeci dünya görüşünü Marx'la birlikte inşa eden Friedrich Engels'in 200. doğum yılı idi. Bu vesileyle Türkiye'de ve dünyada Engels'in zengin teorik mirasını anımsama ve yeniden değerlendirme imkanı sunan çok sayıda anma etkinliği ve yayın gerçekleştirildi. Ragıp Ege, Engels'in 200. doğum yılı vesilesiyle

Praksis için kaleme aldığı “Friedrich Engels: Devrimle Bilimi Özdeşleştiren Düşünür” başlıklı davetli yazıda Engels’in, entelektüel gelişiminin ana uğraklarına ve entelektüel mirasının temel öğelerine dayanarak Marksizmin dünyayı değiştirmek için bir bilim olarak inşasındaki rolünün altını çiziyor. Ege’ye göre Engels’in yarattığı entelektüel külliyat, devrimle bilimi örtüştürerek ve bu etkinliklere, Hegel’in bakış açısından esin alan özne kavramıyla yaklaşarak, 20. yüzyılın epistemolojik sorgulamalarını da derinden etkilemiş hatta yönlendirmiştir.

Bu sayıda dört adet de kitap inceleme yazısına yer verdik. Bunlardan ilki Demet Özmen Yılmaz’ın kaleme aldığı iktisat alanında yayınlanan üç kitap üzerine feminist perspektiften alınmış notlar içeren kapsamlı ve özgün bir inceleme. Özmen Yılmaz, Katrine Marçal’ın *Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi? Ekonomide Kadının Görünmez Eli* başlıklı kitabı ile Dani Rodrik’in *İktisadî Anlamak* ve Yanis Varoufakis’in *Kızıyla Ekonomi Sohbetleri Kapitalizmin Kısa Tarihi* kitaplarını temel alarak iktisada içkin patriyarkayı gözler önüne seriyor.

Diğer kitap incelemelerine gelince, Rod Hill ve Tony Myatt’ın *İktisat: Eleştirel Ders Kitabı, Eleştirel Düşünürün Mikroiktisat Kılavuzu* başlıklı kitabını Anıl Başaran, Fred Moseley’in *Marx’ın Para Teorisi* adlı çalışmasını Mustafa Öziş ve son olarak Tolgahan Akdan’ın *Soğuk Savaş ve Türkiye’nin Batı’ya Yönelişi: Sistemik Bir Yaklaşım* başlıklı kitabını Coşkun Soysal değerlendiriyor.

İyi okumalar diliyoruz.

54. Sayı Editörler Kurulu